

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ, КАТЕДРА „ПУБЛИЧНА АДМИНИСТРАЦИЯ“

ЛЮБОМИРА СТОИЛОВА ДИМИТРОВА

ИКОНОМИКА НА ОБЩЕСТВЕННОТО УЧАСТИЕ

**(Население и инвестиционни предложения за добив на златосъдържаща руда в
общините Брезник, Крумовград и Трън, 2001-2017)**

Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“ по

научна специалност 3.3 Политология

(Публична администрация)

Научен ръководител:
Доц. Д-р Красен Станчев

София
2021 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ	2
ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	3
Актуалност на изследваната тематика.....	3
Предмет, цели, задачи на изследването.....	3
Изследователски методи и подходи	7
ТЕОРИЯ НА ОБЩЕСТВЕНОТО УЧАСТИЕ	9
1. Колективни решения	9
2. Икономическо развитие и околна среда	13
ИЗБОР НА КАЗУСИ И ВРЕМЕВИ ОБХВАТ	17
ХИПОТЕЗИ, КАЗУСИ, ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА ПРОМЕНЛИВИ И ИЗПОЛЗВАНИ МЕТОДИ.....	17
1. Хипотези.....	17
2. Казуси	18
3. Използвани методи	19
ТЕСТВАНЕ НА ХИПОТЕЗИТЕ И РЕЗУЛТАТИ.....	23
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	29
СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ	32
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА.....	34
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА.....	35

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран във въведение, шест глави и заключение. Целият текст съставлява 176 страници, от които същинският текст е 135 страници, а към тях има и 23 страници приложения. Трудът стъпва на 269 научни източника, от които 120 на английски език. В текста са поместени 13 таблици и 24 фигури, а в приложението са включени допълнителни таблици и фигури.

Актуалност на изследваната тематика

В основата на идеята за демократично управление стои способността на общността да влияе на политическия процес, включително на начина, по който държавната собственост се управлява. Въпреки големия интерес към общественото участие и обема литература по въпроса, еднозначен отговор относно мотивите за подобен тип действия липсва. Независимо, че последните 15 години в България се наблюдава увеличаване на броя съдебни дела за отлагане, промяна и/или отмяна на проекти, свързани с използването на подземни богатства (Станчев и колектив, 2018), академичните анализи и интерпретации на проблема са по-скоро оскъдни. За това и мотивацията за написването на това изследване е породена не само от интереса към отношението на общността към такъв тип дейности, но и желанието за систематизиране на литературата по този проблем.

Предмет, цели, задачи на изследването

За да адресира проблемът с анализа намесата в реализирането на проекти, свързани с експлоатацията на подземни богатства, **обект** на настоящата дисертация е общественото участие в управлението на държавната собственост. Тук интерес представляват не само органите на властта – централни и местни, но и неправителствения сектор и гражданите.

Предмет е обществената намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържаща руда. За нуждите на изследването тя ще бъде разгледано като функция от индивидуалните предпочитания на всеки един от неговите членове (в понятието „обществено“ влизат както гражданите, така и публичните институции и частния сектор). Това поставя проблема в рамките на икономическата наука, изучаваща човешкото поведение като съотношение между цели и средства за тяхното постигане (Робинс, 2007). В този смисъл „икономиката на общественото участие“ е насочена към дефиниране на целите на заинтересованите страни и мотивите, които се крият зад тях. Според изследователи като Остром (1990) формирането на цели и избора на алтернативи на членовете на обществото е силно повлияно от правилата (институцията), в чийто контекст те си взаимодействат. По тази причина намесата в управлението на подземните богатства ще бъде разгледана от гледна точка на мотивацията на участниците и особеностите на средата.

Тезата на дисертационния труд е, че гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържаща руда не е случаен процес и причини могат да се в особеностите на средата. За целите на дисертацията ще бъдат използвани похвати от теорията на обществения избор, но най-вече стъпвайки на заложените от институционалната икономика парадигми.

Тезата е разделена на **три хипотези**, а техния избор е мотивиран от теоретичния анализ, поместен в Глава Първа на дисертационния труд:

1. Социално-икономическите характеристики на общността могат да обяснят гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържаща руда.
2. Отразяването на обществените нагласи в медиите може да обясни мотивацията за гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържаща руда.
3. Зададените правила (институционална рамка) могат да бъдат причината за гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържаща руда.

Изследователският период на изследването е до голяма степен предопределен от казусите, върху които хипотезите са тествани. Тъй като използваният изследователски подход е на най-сходния случай (Most Similar Systems Design), са разгледани три казуса. Това са три

общини на територията на България, които не са областни или икономически центрове, но в рамките на по-малко от 10 години и на трите места е подадено инвестиционно предложение за добив на златосъдържаща руда. Първото предложение е внесено през 2001 година относно златно находище „Хан Крум“, община Крумовград от ирландската компания Наван Майнинг (в последствие акциите ѝ са закупени от канадската Дънди Прешъс Металс) и въпреки известни забавяния, които ще бъдат описани в дисертацията, неговото изпълнение тече и до днес. Вторият случай се развива в община Брезник, където през 2004 година канадската компания Омакс (в последствие проектът е закупен от Асарел Медет АД и се изпълнява от дъщерната Трейс Рисорсиз ЕООД) получава разрешение за проучване на златни залежи¹ на територията на област „Милян камък“. Това предложение не търпи забавяния и в следващите години (към 2021 година) се очаква начало на експлоатационната дейност. Третият разглеждан казус е до голяма степен сходен с предходните два – през 2005 година дъщерната на гореспоменатата Омакс – Евромакс Сървисиз (в последствие собственост на Асарел Медет АД) съобщава са открити златни залежи на територията на изоставената вече мина Злата, община Трън². Въпреки описаните дотук сходства, през 2017 година е организиран местен референдум срещу добивната дейност в общината, а след като 93% от участниците в референдума се произнасят „против“ инвестиционното предложение, инвеститора се оттегля. По тази причина за начало на изследователския период е избрана 2001 година (регистрацията на находището „Хан Крум“), а за негов край – годината, на организиране на референдума и оттеглянето на инвеститора – 2017 година.

Изследователският въпрос, на който дисертацията следва да отговори е:

„Защо при съществуващи инвестиционни предложения за добив на полезни изкопаеми в общините Брезник, Крумовград и Трън, до местен референдум и оттегляне на инвеститора се достига единствено в община Трън?“

Целта на изследването е от една страна да разгледа теоретичната литература, насочена към участието (като индивидуално решение и последващото му агрегиране на колективно ниво) в подобен тип дейности и управлението на ресурси от общ тип и посредством предишния

¹ https://www.dnevnik.bg/biznes/2004/06/24/421620_i_kanadskata_omaks_shte_dobiva_zlato_v_bulgarii/

² https://www.dnevnik.bg/biznes/companii/2005/01/16/85872_zlatoto_krai_trun_e_mejdu_1_i_2_g_na_ton/

опит да се изведат причините, които водят до подобно поведение. Те от своя страна ще бъдат тествани в национален контекст.

Целта на изследването може да се раздели в три подцели:

1. **Теоретична:** Проследяване на литературата по отношение на формирането на предпочитания и управлението на обществените ресурси. Открояване на най-често срещаните фактори, влияещи на гражданската намеса в управлението на общата собственост. Избор на тези фактори, които имат най-голямо значение за настоящите казуси.
2. **Методологична:** Избор на такива методи, които биха били най-релевантни към поставените хипотези.
3. **Емпирична:** Набиране на информация относно трите казуса и прилагането ѝ за тестването на трите хипотези.

От формирането на изследователския въпрос и поставените цели следват и задачите на изследването, а именно:

1. Да се проучи литературата, занимаваща се с формиране на колективен избор.
2. Да се проучи методологическият подход при анализа на общите ресурси.
3. Да се проучат емпиричните изследвания, насочени към връзката между икономическо развитие и околна среда.
4. Открояване на най-честите фактори за гражданска намеса в управлението на общи ресурси.
5. Определяне на методология за тестване на връзката между независимите променливи в изследването и гражданското участие в управлението на общите ресурси.
6. Набиране на информация относно развитието на трите казуса.
7. Формиране на база от коментари и анализи по отношение на инвестиционните предложения в трите общини.
8. Събиране на информация за социално-икономическото състояние на общините в България.
9. Тестване на трите хипотези и интерпретация на резултатите.

Изследователски методи и подходи

Отговорът на зададения изследователски въпрос при така формираните хипотези не би могъл да бъде еднозначен, което затруднява формирането на методология за тяхното тестване. Докато социално-икономическата тема често бива обект на количествени изследвания, то анализът на институционалната рамка е изцяло обект на качествени анализи. По тази причина е приложен прагматичен подход към методологията, а именно използването едновременно на количествени и качествени методи (прилагането на смесен модел). По този начин се гарантира тестването на хипотезите посредством най-подходящия за наличната информация подход. Въпреки, че този подход дава свободата на избор на най-релевантния инструментариум за всяка една от посочените променливи, той следва да се прилага с особено внимание. Причината е сложността в сравнението на резултати, до които е достигнато по различен начин като в случая се разчита предимно на способността на изследвателя да ги интерпретира (Джонсън и Онуегбузи, 2004). В конкретния случай, Хипотеза 1 е тествана посредством клъстърен анализ, Хипотеза 2 – посредством анализ на убежденията (разновидност на машинния анализ на текст), а Хипотеза 3 – посредством институционален анализ.

Резултатите от направения анализ извеждат причините за гражданска намеса отвъд предпочитанията и характеристиките на местното население. Причината за различния развой на събитията в община Трън не е свързана с особености в икономическото, демографското или социалното ѝ състояние, нито с по-различното отношение на населението към добивната дейност. Като ключов фактор за стечението на събитията е представена регулаторната рамка, която урежда отношенията относно управлението на подземните богатства. Изключването на заинтересовани страни от процеса и свеждането на правилата единствено на централно ниво дава възможност на местните власти да предприемат нерегулирани действия, които да доведат до оттеглянето на инвеститора. Като причини са изложени както благоприятната институционална рамка така и различните позиции на кметовете на трите общини. Резултатите от изследването поставят на преден план ролята на институционалната рамка, която, посредством своите особености създава благоприятна среда за засилване на ролята на индивидуалните предпочитания за колективните решения.

Дисертацията е представена в четири глави. Първа глава включва теоретичния анализ на изследването. В нея е разгледан процесът на вземане на решение на индивидуално ниво и

факторите, които влияят на формирането на алтернативи като е направено сравнение между теорията за очакваната полезност (expected utility) и теорията на перспективите (prospect theory). Следващата част е свързана с начина, по който индивидуалните предпочитания биват агрегирани на колективно ниво и факторите, които влияят за колективния избор. Последната част от главата е посветена на връзката между икономика и околна среда като са разгледани подходите за минимизиране на вредните външни влияния (negative externalities), отношението между население и рискови проекти, към които се числи добивната дейност, както и теорията зад управлението на природните ресурси. В края на главата са изведени тези фактори, които е най-вероятно да влияят на участието на гражданите по въпроси от управлението на подземните богатства.

Във Втора глава са изведени хипотезите на изследването и причина за избора на казуси, върху които ще бъдат тествани. Следва операционализацията на променливите и описание на наборът от индикатори, които ще бъдат използвани както и източниците на информация. Главата завършва с описание на използваните методи.

Глава три представлява емпиричната част от изследването. Тя е разделена на три под глави, спрямо броя на хипотезите. Първата съдържа информация относно социално-икономическото състояние на Брезник, Крумовград и Трън през наблюдавания период. Тази част завършва с представяне на резултатите от клъстерен анализ на общините в България. За доказването на Хипотеза 3 са анализирани обществените нагласи, поместени в медийното пространство по отношение на реализацията на трите проекта. Представени са резултатите от направен текстови анализ на убежденията, както и изводите от проведено проучване на нагласите сред населението в Крумовград по повод инвестиционното предложение на Дънди Прешърс Метълс от агенция Алфа Рисърч.

Последната част от емпиричната глава разглежда съществуващата институционална рамка за управление на природните ресурси. За целта развитието на трите инвестиционни предложения са разгледани в детайл. По този начин са обособени заинтересованите страни в процеса, както и техните позиции и инструментите за намеса в процеса, които използват. Използваната информация ще бъде сравнена с нормативно определените взаимодействия при управлението на подземни богатства в България както на централно, така и на местно равнище (когато това е възможно). Целта е да се определят тези особености на

институционалната среда, които биха провокирали гражданско участие по въпроси, свързани с минното дело на територията на общината.

Заключението на настоящия труд е поместено в Глава четири. В него са дискутирани резултатите от изследването, ограниченията в тяхната интерпретация, както и възможностите за бъдещи изследвания.

ТЕОРИЯ НА ОБЩЕСТВЕНОТО УЧАСТИЕ

1. Колективни решения

В настоящия труд колективните решения са представени като сбор от индивидуални предпочитания. В теоретичната литература последните са разгледани през призмата на теорията на очакваната полезност и теорията на перспективите. В първия случай предпочитания се формират на база на очакваните ползи от избраната алтернатива, а във втория – избора се разглежда по-скоро от гледна точка на минимизиране на загубите.

Независимо дали е приложен позитивистки (теория на перспективите) или нормативен (теория на очакваната полезност) подход, при всяко положение оценката на риска заема централна роля при формирането на предпочитания на индивидуално ниво. Изложените аргументи и от двете школи представят взимания решение като избягващ риска, целят постигнато на най-сигурната печалба. Освен, когато е поставен в кризисна ситуация, той ще избира тези решения, които водят до най-малка промяна във средата. Когато последствията от взетите решения са поставени във времеви контекст, той ще бъде склонен да избере тази алтернатива, която носи най-скорошна печалба.

Въпреки, че подобни закономерности са валидни на индивидуално равнище, техният ефект често не е забележим при колективните решения. Идеята за разглеждането на социално-икономическите процеси от гледна точка на индивида може да се отнесе към епохата на Възраждането, тъй като обособяването на термина методологически индивидуализъм е дело на Йосиф Шумпетер (1909). През следващите десетилетия терминът се споменава в трудовете на икономисти като Джон Хикс (1934), според които единствения начин да бъде разгледан икономически феномен е през акта на индивидуалния избор. Това е и позицията на представителите на Австрийската школа Хайек (1934) и Мизес (1949), които спомагат за популяризирането на парадигмата.

Важно уточнение в случая е, че методологическият индивидуализъм е научен подход и като такъв няма отношение към философски и политологически интерпретации. Съответно, както посочва и Мизес (1949), целта му не е да отрече ролята на коя и да е организирана група от хора (държава, религия, община), а по-скоро да обясни нейното функциониране и развитие на базата индивидуалните действия вътре в нея. Амартия Сен (1984) изразява сходна позиция, представяйки индивидуалния избор като предварително дефиниран от обществото, в което вземащия решение се намира. Съответно всеки анализ на колективния избор ще съдържа в себе си информация за институционалната рамка в обществото.

В основата на този подход стои идеята, че понятията като “общо благо” и “общ интерес” биха били празни и нереалистични без да бъде отчетена индивидуалната преференция на алтернативите и разпределението на ресурсите, което би характеризирало този общ интерес (Бюканън, 1984). Бюканън също така посочва като слабост разбирането, според което общата икономическа теория почива на идеята, че индивидът е този, който желае да максимизира ползите от своята дейност, но когато подхожда към организационен или политически анализ тази логическа връзка се губи. По тази причина той и Тълок (1962) представят формирането на групата като резултат от желанието на участниците в нея да оптимизират разходите и ползите по управлението на някакъв общ ресурс.

Като частен случай на колективното вземане на решение може да бъде разгледано и всяко действие, извършено от орган на публичното управление. Това, което се наблюдава и в тази ситуация е поведение, различно от това на рационалния индивид описано в предходната глава. Ароу и Линд (1970) потвърждават, че отношението на публичния орган към несигурността и риска е значително по-различно от това на индивида. Нещо повече, проблемът с избягването на решения с несигурен резултат не присъства и когато става въпрос за публични инвестиции се забелязва доста по-рисково поведение. Едно възможно обяснение на този феномен е наличието на по-големи по обем ресурси, чието незабавно изчерпване не се разглежда като проблем. Резултатите от теоретичния им модел обосновават рисковото публично поведение по отношение на инвестициите и липсата на оценка на риска в калкулирането на желаната алтернатива. Голяма част от литературата посветена на провалите на публичното поведение и публичния избор са посветени на този феномен, но тъй като не присъстват като обект на това изследване, няма да бъдат разглеждани в дълбочина.

Размитото усещане за риск в комбинация със склонността на колективния избор да теоремата на Ароу (1951) за решения под диктатура отваря пътя към моделирането на индивидуалните предпочитания с цел постигането на предварително зададен интерес. Тъй като средата оказва ключово влияние за формирането на предпочитания, тя може да бъде използвана като инструмент в ситуация, в която взимането на решение зависи не от калкулацията на загуби и ползи, а от възможността външни актьори да „побутнат“ (to nudge) приоритетите на индивида. В управленската теория това се разглежда като възможност, при която управляващите органи могат да навигират индивидуалните предпочитания на гражданите, посредством промени обстановката. Основоположниците на идеята Ричард Талер и Кас Състейн в своята книга „Побутването“ (2008) описват ситуация, в която разместването на подредбата на предложенията в меню води до промяна в обичайните предпочитания на посетителите. Отнесена на управленско ниво, идеята за побутването води до заключението, че дефинирани по начин, който гарантира промяна на средата, публичните политики ще доведат до промени в поведението на заинтересованите страни. Като частен случай на „побутване“ може да се разгледа феноменът на гласовито малцинство – ситуация в която малка част от участниците в групата могат да наложат своите предпочитания върху останалите, използвайки каналите за комуникация с цел постоянно изразяване на тяхното мнение (Бикери и Фукуи, 1999).

Доказателство за субективното отношение към риска, което от своя страна създава възможности и за неговото моделиране е съществуването на обем от предпочитания, които са предварително заложи и трудно подлежат на рационализация. Подобен е проблемът с използването на ядрена енергия – независимо от реалните нива на опасност и мерките за сигурност, обществените нагласи по тази тема традиционно биват отрицателни (Словик, 1987). Според Ленард Сълберг (2004) обществените нагласи са особено чувствителни към подобен модел на усещане за риск. Той изброява чувствителни теми, по отношение на които на колективно ниво традиционно се избягват алтернативи с високо ниво на риск. Такива са вече споменатата ядрена енергия, различни форми на експлоатация на природни ресурси и радиация. Резултатите от емпиричното му изследване сочат, че не само културните традиции нямат отношение към усещането за риск, но и нивото на доверие в институциите, макар и значим, има малък ефект по отношение на усещането за риск.

До подобни резултати достига и Съолберг (2000). Според него всяка човешка намеса в природата води до засилено усещане за риск от обществото. Подобен тип информация е от огромно значение за процеса на формиране на политики, тъй като до голяма степен поляризира отношенията между наука и технологии от една страна и местното население, което често е склонно, когато трябва да изрази своето мнение, да се обяви против което и да е действие, което може да наруши баланса в природата.

От казаното дотук следва, че колективният избор не стъпва на принципите, на които се базират индивидуалните предпочитания. Основният аргумент в полза на това твърдение идва от размитото усещане за риск (Уолах и колектив; 1964), както и методите за агрегация на индивидуалните предпочитания. Феноменът на „побутването“ е един от инструментите, посредством които индивидуалните предпочитания могат да търпят промени, следвайки предварително зададените условия на средата.

Похвати като избора на мнозинството (Сен, 1999) описват единствено формалната процедура, която следва да излъчи колективното решение. Това, което се намира зад достигането на хомогенно предпочитание от половината участници има дори по-значима роля при анализа на обществения избор. С помощта на използваната до момента литература могат да се обособят две категории характеристики на колектива – такива свързани с размера и такива, свързани с предпочитанията на отделните участници.

В първия случай, както посочва и Манкур Олсън (1971) по-малкият брой участници води до по-оптимални решения и по-лесно разпределение на ползите от взетото решение. Разширяването на размера на групата води след себе си негативни последици като рационално невежество и решения под диктатура. Причина за това поведение е и най-голямата разлика между решенията взети на индивидуално и колективно ниво – промяната в оценката на риска. Докато индивидуалният избор е свързан с избягването на риск, придържането към текущата ситуация и избягването на алтернативи с последваща облага в далечното бъдеще, то колективните решения не страдат от подобни зависимости именно защото носителят на последствията често остава неизвестен. Един от начините за справяне с оценката на риска на колективно ниво е залагането на набор от алтернативи, които участниците могат често да приемат за рискови без да са необходими предварителни калкулации. Подобен е подходът към всички видове действия, влияещи на природата (Съолберг, 2000).

2. Икономическо развитие и околна среда

Под икономическо развитие се разбира „процес на създаване и използване на физически, човешки, финансови и социални активи за генериране на подобро и широко споделяно икономическо благосъстояние и качество на живот за общност или регион“ (Карл Сейдман, 2005). Запазването на човешкото здраве ще бъде разгледано като намаляване на риска от негативни външни влияния „negative externalities“.

Проблематиката на тази тема се базира на нуждата от ресурси за подобряването на благосъстоянието и техният изчерпаем характер. От едната страна на аргумента стои твърдението, че засилената индустриализация ще доведе до екологична катастрофа. Тази хипотеза се базира на разбирането, че световната икономика и произведените блага нарастват експоненциално и връзката им с качеството на околната среда е обратно пропорционална, съответно в един момент генерирането на повече активи ще доведе до екологична катастрофа. От другата страна на спектъра се намират твърденията, според които в дългосрочен план икономическото развитие винаги има положителен ефект върху подобряването на състоянието на околната среда.

Анализите на проблема с управлението на ресурсите с екологично значение извеждат често срещан казус, при които дори представителите на общността по принцип да подкрепят определен тип проект, техните предпочитания се изменят, когато реализацията на този проект се случи в близост до техните жилища. Общата субективна оценка на риска води до феномен известен в литературата като „не и в задния ми двор“ (not in my back yard). Той се характеризира със ситуация, в която местната общност отказва да подкрепи определен тип дейности, с мотива че застрашава тяхното съществуване. Такива ситуации могат да бъдат складирането на отпадъци, завод, вредящ на околната среда или друг тип обект или дейност, генериращ негативни последици.

В случая с НИВЗМД от институционална гледна точка е важно да се открият тези особености на средата, които биха накарали местното население да е по-толерантно към високорискови проекти на тяхната територия. Ключът към преодоляването на този ефект е медиацията и снабдяването на заинтересованите страни с повече ясно представена информация на жителите (Диър, 1992). Този подход кореспондира с теорията за вземане на индивидуални решения, при които единственият начин за намаляването на риска е намаляването на несигурността посредством снабдяването с повече информация. Джулиано

и колектив (2018) потвърждават необходимостта от такъв подход. Те извеждат 4 опорни точки, с които планирането на подобни проекти може да избегне НИВЗМД отношение от местното население:

- Представяне и използване на най-добрата налична технология;
- Въвличане на населението във всички етапи на планиране;
- Инсталиране на камери, които да показват дейностите, които биват извършвани на обекта;
- Изграждане на граждански организации за мониторинг;

Предложените мерки също отговарят на необходимостта от справянето с несигурността. Друг елемент от популярната дискусия по отношение на управлението на такъв тип ресурси засяга темата за собствеността и управлението на общите ресурси. Последната секция от настоящата глава ще разгледа двете основни хипотези в тази сфера - първата, залагаща на ролята на частната собственост и втората, засягаща институционалната рамка. В обобщение НИВЗМД поведението е в противоречие с представените открития относно отношението за риск на колективно равнище, според което колективните решения са по-рискови. Обяснение може да се търси както в размера на колективна, така и в разпределението на евентуалните бъдещи загуби.

Дискусията за ефективното управление на собствеността до голяма степен се осланя на идеите на методологическия индивидуализъм, поставяйки акцента върху индивидуалното решение. Намесени са темите за ефективния размер на групата, от гледна точка на възможността на всеки един от участниците да понесе последиците от рисково решение и възможността му да се справи със загубите. Също среща сходни затруднения що се отнася до свързването на нормативната теория с емпиричния свят. Това е и основната причина, поради която работата на Елинор Остром добива голяма популярност. Стъпвайки върху вече изградената теоретична рамка, нейният научен принос се основава предимно на генерирането на стабилни емпирични доказателства и данни за начините, по които общите ресурси биват управлявани, а трагедията – предотвратявана, избягвана или преодолявана. Тя също приема трагедията като институционален проблем, породен от особености в поведението на представителите на общността. Това е и причината, поради която Бломквист и Остром (1985) оставят настрана дискусията за това дали и доколко частните отношения, оставени извън всякаква форма на чужда намеса могат да доведат до разрешаването на

дилемата и се фокусират единствено и само върху институциите, водещи до доброволни договорки между участниците. Нещо повече, подобен тип отношения могат да бъдат разгледани като алтернатива на досегашното противопоставяне между изцяло частната собственост и авторитарния държавен контрол. Този подход до голяма степен се доближава до теорията изградена от Манкур Олсън (1971), според който размерът на един колектив трябва да е съобразен с неговата цел и благо, което следва да бъде придобито. Съответно, когато става въпрос за общи ресурси, той не трябва да бъде нито прекалено голям, поради опасността от размиване на отговорност, нито прекалено малък, тъй като по-трудно би могъл да се справи с евентуални загуби.

Основните причини, които Остром (1990) изтъква за необходимостта от институционален подход към трагедията, са свързани с цената на управлението на информация. Тъй като тя по дефиниция е асиметрична и никога пълна, участниците в общността имат проблем с това да дефинират настоящите условия за употребата на ресурса, както и своите бъдещи нужди. По този начин се извежда и главното предизвикателство при управлението на общи ресурси - участниците не са идентични, всеки от тях може да понесе различно ниво на риск, получава различни дивиденди от употребата на общия ресурс и може да генерира различни разходи. Обменът на информация, както и прилагането на контрол в такава среда обикновено е скъп, а при липса на външно лице, което да следи процеса – често и невъзможен. Този подход до голяма степен се припокрива с аргументите, изложени от Демсетц (1974) като акцентът в случая е поставен не върху транзакционните разходи, а към институционалната рамка, която следва да ги минимизира. Също допълва и твърдението на Ароу (1973), според който наличието на информация, следва да минимизира риска, съответно колкото по-лесно се достига до нея, толкова по-ефективно би било управлението. Това е причина, отделите участници да изберат кооперативното поведение пред гратисчийството.

В следващите си анализи Остром разгръща концепцията за институционалния подход и начина, по който заинтересованите страни следва да бъдат ангажирани в процеса на вземане на решения. Заедно с Едела Шлагер (1992) поставят основите на системата от правила, които трябва да се анализират, когато се разглежда управлението на общи ресурси (т. нар. “Common pool resources”).

На база на идентифицираните права на собственост върху общите ресурси, Остром развива своята работа, разглеждайки управлението им през призмата на теория на игрите, анализирайки група от казуси, описващи различни ситуации, в които група хора управляват общ ресурс на територията на Испания, Турция и Филипините. На база на техния опит, тя формира осем правила, които характеризират ефективното управление и избягване на трагедията на общата собственост. Важно е те да бъдат разглеждани не като панацея, а по-скоро като особености, на които е важно да се обърне внимание в процеса на формиране на институционална рамка.

Осемте правила са описани в книгата ѝ „Управление на общностите: еволюция на институциите за съвместни действия” (1990):

- Ясно дефинирани граници, с цел определянето на заинтересованите страни в управлението на ресурса;
- Съответствие между зададените правила и условията на средата;
- Правила за участие в процеса на вземане на решения, с оглед на включването на всички страни, които биват засегнати;
- Мониторинг – тези, които отговарят за надзора, следва да бъдат държани отговорни от заинтересованите страни;
- Тези, които не спазват установените правила следва да бъдат санкционирани;
- Изграждане на ефективен механизъм за разрешаване на конфликти;
- Гарантиране на правото на участниците да изградят институциите си сами, без външна правителствена намеса;

Последният принцип се отнася само за онези ресурси, които са част от по-големи системи.

И той изисква:

- Гарантиране на изграждане на вътрешни системи на много нива, в зависимост от броя подгрупи.

Независимо от големият принос на Елиноор Остром и нейните колеги за развитието на теорията за управление на общата собственост и разрешаването на трагедията, се забелязва известно спадане на интереса по този въпрос през последните години. Това не означава, че проблемът е решен, а по-скоро дискусиата се прехвърля върху други аспекти, водещи до същия проблем като корпоративната социална отговорност, разглеждането на отделни

проблеми на местното самоуправление и най-вече третирането на въпроса за устойчивото развитие.

ИЗБОР НА КАЗУСИ И ВРЕМЕВИ ОБХВАТ

ХИПОТЕЗИ, КАЗУСИ, ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА ПРОМЕНЛИВИ И ИЗПОЛЗВАНИ МЕТОДИ

1. Хипотези

Представената информация в **Глава първа** на изследването извежда няколко опорни точки, посредством които са изведени хипотезите на настоящото изследване. Следвайки анализа на връзката между околната среда и икономическото развитие може да се очаква, че икономиката на общините ще влияе на отношението на населението към околната среда. Тъй като това е двустранна зависимост, трябва веднъж да се разгледа ролята на социално-икономическите характеристики на общините и втори път – обществените нагласи по отношение на инвестиционните предложения. От друга страна общественото отношение към тях може да се разгледа и като следствие от зададените правила (институции), които регулират управлението на подземните богатства. Така в крайна сметка хипотезите, които ще бъдат тествани са три:

X1 Социално-икономическите характеристики на общността могат да обяснят гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържащи руди.

X2 Отразяването на обществените нагласи в медиите може да обясни мотивацията за гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържащи руди.

ХЗ Зададените правила (институционална рамка) може да бъде причината за гражданската намеса в реализирането на инвестиционни предложения за добив на златосъдържащи руди.

И трите хипотези са тествани на база на подхода на най-сходния случай (Most Similar Systems Design).

2. Казуси

Когато става въпрос за управление на общите ресурси, размерът на колектива трябва да е пряко свързан с размера на благото (Олсън, 1971). Това ще спомогне за по-лесното установяване на заинтересованите страни и отразяването на техните предпочитания във взетото решение. В същото време избор на ресурс, чиято употреба е традиционно е свързана с високо усещане за риск ще спомогне за анализа на общественото участие в подобна ситуация. От институционална гледна точка избора на казуси, които до голяма степен следват общи правни рамки и споделят сходна история също ще допринесат за доказването на заложените хипотези.

По тази причина, следвайки подхода на най-сходния случай, за нуждите на анализа са избрани три общини на територията на България – Крумовград, Брезник и Трън. И трите общини не са областни или икономически центрове в страната. За сметка на това и в трите територии за период от 20 години са изразени намерения за добив на златосъдържаща руда. И в трите случая става въпрос за международна компания, която след години проучвателна дейност регистрират търговско откритие. След обявяването на процедура по издаване на Оценка на въздействието върху околната среда (ОВОС) и в трите общини се забелязват организирани протестни действия на мястото на население във връзка с реализирането на инвестиционното предложение. Основната разлика между трите казуса е, че през юни 2017 година на територията на община Трън е организиран местен референдум във връзка с добива на полезни богатства, като това събитие води от своя страна до оттеглянето на инвеститора.

Таблица 1 Избрани казуси

	<i>Община в България</i>	<i>Област и център</i>	<i>Икономически и център</i>	<i>Регистрирано находище на златосъдържаща руда</i>	<i>Времеви обхват</i>	<i>Реализация на инвестиционното предложение</i>
Трън	ДА	НЕ	НЕ	ДА	2000-2012	НЕ
Брезник	ДА	НЕ	НЕ	ДА	2004-2013	ДА
Крумовград	ДА	НЕ	НЕ	ДА	2004-2017	ДА

Източник: Собствени изчисления на автора

Времевият обхват на изследването започва с началото на проучвателната дейност на територията на общините (за Крумовград това е 2000 година, за Брезник и Трън – 2004 година) и за Крумовград и Брезник завършва с приемането на ОВОС. Тъй като в Трън до това не се стига, крайната година е годината на провеждане на местния референдум и оттеглянето на инвеститора.

3. Използвани методи

Икономическо развитие

За доказването на първата хипотеза ще бъде приложен клъстърен анализ на общините в България, използвайки данни за 2011, 2013 и 2017 година. По този начин ще се представят картини на икономическото развитие на българските общини в три периода като се търси промяната в позициите на Брезник, Крумовград и Трън. Подобен подход е използван от изследователи като Рован и Самбт (2003), чиято цел е да обособят словашките общини в социално-икономически клъстери. За да може H_1 да бъде доказана, то и в трите случая община Трън не следва да попада в клъстер, в който присъства и друга от наблюдаваните общини.

За да бъде определен оптималния брой клъстери ще бъде приложен йерархичния метод на Уорд. Използвайки еднопосочен дисперсионен анализ (ANOVA), този метод определя мярка за разстояние между две точки. Еднопосочните ANOVA се извършват за всяка една от използваните променливи (в случая десет на брой). В случая е използвано евклидово разстояние, следвайки формулата:

Уравнение 1

$$d_{ij} = d(\{X_j\}, \{X_i\}) = \|X_j - X_i\|^2$$

където се измерва разстоянието между два наблюдавани вектора (в случая общини) j и i . Броят на клъстерите се определя посредством т.нар. метод на лакътя (“elbow method”), при който се използва сумата от квадратите в самия клъстер, а тя следва да бъде сведена до минимум.

Обществено мнение

Тъй като провеждане на социологически проучвания на терен не е извършено и в трите казуса, е необходимо да се потърси алтернативен подход за оценка на общественото мнение. В идеалният случай биха били проведени дълбочинни интервюта с местното население, неправителствения сектор и представители на местната власт. Тъй като дистанцията на времето би изкривила резултатите, следва да се намери източник, който да пресъздаде мнението на участниците към момента на подготовка на инвестиционните предложения. Подобен източник е медийното пространство (новинарски сайтове и публицистични предавания, както и социални мрежи), където се съдържа информация за мнението на заинтересованите страни, както и датата, към която то бива изказано. След създаването на базата данни с всички коментари по темата, следва избор на метод, по който те ще бъдат анализирани.

Избраният тук похват е машинният анализ на текст (“text mining”), при който масиви от неструктуриран текст биват подложени на обработка с цел извличане на информация. Подходът, които ще бъдат приложени е извличането на убеждения („opinion mining”). Техниката спомага за събиране на информация за основните аргументи на двете страни в дискусиата както и техните положителни и отрицателни коментари в хода на трите дебати. Независимо от големия интерес, който предизвиква текстовия анализ в англоезичния свят, проведените изследвания на български език са оскъдни. Сред някои от тях са анализа на филмова критика (Капукаранов и Наков; 2015), коментари в Туитър (Райчев; 2009), използване на морфологичен подход при класификацията на текст (Георгиев и колектив; 2012). За разлика от английския език, който поради широката си употреба бива често обект на такъв тип анализ и съответно подходът към него е стандартизиран, то при българския език има редица проблеми, които изискват допълнителна обработка. Така например, докато членуването на английски лесно може да бъде изчистено от текста, то на български се изисква допълнителна токенизация, които да гарантира разпознаването на една и съща дума (пр. алгоритъмът не трябва да прави разлика между „дума“ и „думата“).

За да бъде извършен настоящият анализ е необходим пълен набор от изразени мнения и позиции онлайн (в текстова форма и като видео-интервюта) по отношение на инвестиционните предложения в Крумовград, Брезник и Трън. Трите казуса са обособени в отделни файлове, съдържащи информация за датата, на която видеото или коментара е публикуван, медията и самият коментар. Включени са както изразени мнения на експерти,

така коментари под новинарски сайтове и позиции, изразени в социалните мрежи. Времевият обхват е различен в трите случая и включва периода от първият регистриран коментар до стихването на активността след положителен ОВОС.

Както вече бе посочено, основният похват за извличане на убеждения е анализ на избраните характеристики (features). По същество те могат да бъдат думи, части на речта, последователност от думи и всяка друга част от текста, която може да бъде превърната във вектор. За нуждите на това изследване, характеристики на текста ще бъдат отделни думи и двойки думи. При работата с отделни думи основните предизвикателства са свързани с откриването на думи с общ корен и съответно равнозначен смисъл, както и пресяването на думи, които не влияят на смисъла на текста като „и”, „понеже”, „който” и т.н. В теорията последните са известни като „спиращи думи” („stop words”) и следва да бъдат премахнати, за да не създават излишен шум. Съществуват две стратегии за справяне с тях, като първата е прилагането на речник, съдържащ всички подобни думи в даден език. При по-често подлежащите на обработка езици като английския, съществуват множество разработени библиотеки за справяне с проблема, но в конкретния случай се наложи допълнително вкарване на думи и изрази в българския речник, тъй като той все още изисква допълнително моделиране. Проблемът при тях е, че също е възможно да варират между отделните текстове и е необходимо по-детайлно категоризиране, съобразено със спецификите на съответния документ.

Вторият похват, който се справя с подобен тип спиращи думи е изчисляването на честотата на израза и обрънатата честота на израза в документа или TF-IDF индекс (term frequency–inverse document frequency index). Целта на му е да представи честотата, с която даден термин присъства във всеки документ (в случая коментар) спрямо общото му присъствие в текста. По този начин често срещани изрази в цели текст (като „злато” и „който”) ще получат нисък резултат, изкарвайки на преден план по-рядко срещани и същевременно по-ключови изрази. За да може резултатите да се доближат максимално до реалната дискусия, е необходимо допълнително моделиране на сродни думи с цел форматирането им в един и същи вектор.

Честотата на израза се изчислява по следната формула:

Уравнение 2

$$tf(t, d) = \frac{f_{t,d}}{\max\{f_{t',d}: f' \in d\}}$$

Където $f_{t,d}$ е функция на броя пъти, в които дадена характеристика присъства в текста спрямо общия брой думи в текста.

Обърнатата честота на израза е индикатор, който показва колко популярна е една характеристика сред всички текстове, предмет на анализа. Тя се изчислява посредством следната формула:

Уравнение 3

$$idf(t, D) = \log \frac{N}{|\{d \in D: t \in d\}|}$$

Където D е общия брой наблюдавани документи, а $|\{d \in D: t \in d\}|$ – броят документи, в които характеристиката t е налична.

TF-IDF индекса е произведението от двата индикатора. По този начин се получава информация за общата популярност на характеристиката (в случая дума и двойка думи) в текста.

Институционална рамка

За доказването на последната хипотеза институционалната рамка следва да бъде операционализирана като независима променлива. За целта ще стъпя на вече приложени подход от Винсент Остром (1975) и Елиноор Остром (1990). Първата задача е да се определят заинтересованите страни при управлението на природни ресурси в България и техните властови структури през изследвания период. Следва определянето на нивата, на които решения могат да бъдат взети – идентифициране на индивидуалните предпочитания, тогава, когато имат тежест и структурата на организациите в процеса.

След обособяването на структурите на средата те ще бъдат сравнени със седемте принципа за управление на общите ресурси, представени от Елиноор Остром (1990). Целта е да се открият силните и слабите страни на зададената рамка. За да може ХЗ да бъде доказана, трябва да бъдат открити властови структури, които подпомагат организирането на местен

референдум в Трън и съответно възпрепятстват подобен развой на събитията в другите две общини.

ТЕСТВАНЕ НА ХИПОТЕЗИТЕ И РЕЗУЛТАТИ

Икономическо развитие

Икономическото развитие надхвърля понятието за ръст на производителността на икономиката. Към него следва да бъдат добавени както характеристиките на населението, така и наличните социални активи. За да могат Брезник, Крумовград и Трън да бъдат сравнени по този критерий, те следва да бъдат поставени в общонационален контекст като бъдат съпоставени с останалите общини и тяхното развитие за периода. Извършеният клъстерен анализ поставя Крумовград и Трън в една група, характеризираща се с по-забавено икономическо развитие в сравнение с останалите общини в страната. Единствено Брезник принадлежи към друг икономически клъстер.

И при трите общини наблюдаваме намаляващо население с преобладаващо средно образование и често лишено от удобства като достъп до интернет. Изхождайки от позицията на Ароу (1973), според когото разполагането с информация е най-надеждният източник за справяне с риска и несигурността и следва да се разглежда като често скъп и труднодостъпен ресурс, следва да се заключи, че за жителите на наблюдаваните общини достъпът до нея би бил особен затруднен. А когато се стигне до този момент може да се използва идеята за рационалното невежество, а именно – когато цената за сдобиване с необходимата информация е по-висока от очакваните резултати, рационалното решение би било да се търсят други, „по-евтини“ ресурси.

Към последното преброяване на населението (2011 година) и в трите общини доминират гражданите с основно образование, а нивата на безработица са над средните за страната. Това е валидно най-вече за Трън, където за три от наблюдаваните години коефициента на безработица надхвърля 40%, а в годината на референдума са регистрирани 36% и сред гласуващите против одобряването на устройственния план е имало лица, които са били безработни. Предвид средните брутни годишни заплати, които са по-ниски от средните за областта и страната и слабата икономическа активност, ако се следва теорията на

перспективите, това би означавало че сред населението има лица, които или ценят качеството на околната среда по-високо, отколкото личното си благосъстояние, или не смятат, че реализирането на инвестиционното предложение ще им гарантира заетост. Въпреки, че второто предположение трудно може да се докаже, в следващата глава могат да бъдат намерени доказателства в негова полза.

Нито един от трите видове актив, характеризиращи икономическото развитие (човешки, финансов и социален) на община Трън не я разграничават от Крумовград и Брезник. Нещо повече, на база представените индикатори по-скоро Крумовград излиза на преден план като по-особен случай. Причините са както по-слабо развитата инфраструктура, предимно селскостопанския тип икономика, както и относително високия естествен прираст.

С данни от 2011 година за изграждането на социално-икономически клъстери на общините в България, общините Крумовград и Трън попадат в една и съща група. Те не са нито сред най-икономически изоставащите, нито сред най-напредналите общини (там попада Брезник). През следващата избрана година – 2013та, ситуацията не е чувствително променена. Трън продължава да не попада в двата края на спектъра, този път в един клъстер с Брезник, за да се върне през 2017 година отново в същия клъстер, който обитава Крумовград/

И за трите периода общината е изключена както от клъстера на най-развитите общини, така и от този на най-изоставащите. Следвайки икономическата теория по темата, ако развитието на общината трябва да е водещия фактор, предполагащ гражданска намеса, то Трън трябваше да излезе на преден план, спрямо Крумовград и Брезник. Направеният клъстърен анализ не представя подобна картина и по тази причина и Хипотеза 1 не може да бъде защитена.

Обществено мнение

Създадената за нуждите на изследването база данни представя една интересна тенденция – нито един от трите казуса не е застъпен в медийното пространство и не подлижи на широко обсъждане до момента, в който конкретно събитие не се състои. Така добивната дейност в местността „Ада тепе“ става интересна предимно със забавянето на ОВОС, което от своя

страна генерира медиен интерес. За Трън започва да се говори едва след обявяването на референдума, а тъй като относно Брезник отсъства подобен катализатор, експертни оценки по темата в медийното пространство де факто липсват.

Въпреки това и в трите случая доминират негативните коментари (тези „против“ реализирането на инвестиционното предложение), като те доминират най-вече в дискусиата за мина „Злата“. Оттук и следващия извод от проведения анализ – следвайки „не и в задния ми двор“ логиката, населението е традиционно „против“ дейности, свързани с намеса в околната среда.

Проведеният анализ на убежденията демонстрира сериозни различия в дискусиата по трите казуса, когато тя се води на местно и национално ниво. Това поставя под въпрос идеята за природните ресурси като собственост на всеки български гражданин – с отдалечаването (дори физически) от дейностите и техните последици се откъсва от конкретните местни проблеми и притеснения и се отива към генерализиране, както от страна на привържениците на убеждението „хората, които не искат развиването на подобна дейност на територията си са платени“, така и от страна на опозицията „всеки вид добивна дейност ще нанесе трайни щети на природата и на здравето на хората, а концесионерът ще присвои цялата печалба от дейността и ще изнесе всичко в чужбина“.

Очакванията, че населението в Трън ще има по-различно отношение към инвестиционното предложение, спрямо това в Брезник и Крумовград не могат да бъдат оправдани посредством резултатите от изследването. И на трите места тези, които гласно изразяват своите позиции в медийното пространство против добивната дейност са винаги повече, спрямо тези, които я подкрепят. Резултатите показват и нещо повече – въпреки, че по закон подземните богатства следва да са собственост на всички (като изключителна държавна собственост), интерес от населението, което не е жител на конкретната община се изразява само, когато в медийте се появи новина-катализатор (каквото е случая при Крумовград и Трън).

Икономическа рамка

С цел приемането или отхвърлянето на Хипотеза 3, а именно откриването на връзка между институционалната среда и проваленото инвестиционно предложение за добив на

златосъдържаща руда от находище Злата, Трън. Както бе посочено в главата, описваща методологията на изследването, в този случай са използвани предимно изводите от научната литература по отношение на управлението на общи ресурси. Сравненията със седемте правила за управление на общите ресурси на Елинон Остром са поместени в Таблица 2.

Таблица 14: Принципи на Остром и съответно тяхното приложение в национален контекст

Принцип:	Настояща институционална рамка
<i>Ясно дефинирани граници, с цел определянето на заинтересованите страни в управлението на ресурса</i>	Граждански организации не се третираат като заинтересовани страни, а ролята на местната власт е силно ограничена.
<i>Съответствие между зададените правила и условията на средата;</i>	Нормативната рамка изключва общината като компетентен орган, но в същото време тя се оказва ключов актьор за изпълнението на инвестиционни предложения, свързани с добива на полезни изкопаеми.
<i>Правила за участие в процеса на вземане на решения, с оглед на включването на всички страни, които биват засегнати;</i>	Тъй като гражданските организации не присъстват като заинтересовани страни, те са изключени от процеса. Решения се взимат единствено на централно ниво.
<i>Мониторинг – тези, които отговарят за надзора, следва да бъдат държани отговорни от заинтересованите страни;</i>	Едно от основните притеснения на гражданите е породено от липсата на доверие в публичните институции и тяхната способност да извършват мониторинг по време на експлоатационната дейност. Граждански и местни организации са изключени от процеса.
<i>Тези, които не спазват установените правила следва да бъдат санкционирани</i>	Въпреки, че не спазва зададената законова рамка, Министърът на околната среда не е санкциониран.
<i>Изграждане на ефективен механизъм за разрешаване на конфликти;</i>	Конфликтите стигат до съдилища като няма предвидена междинна процедура за разрешаване на конфликти между заинтересованите страни.
<i>Гарантиране на правото на участниците да изграждат институциите си сами, без външна правителствена намеса;</i>	Почти всички внесени законови промени идват от Министерски съвет.

Източник: Разработка на автора

Видимо основният проблем на институционалната рамка е изключването на две от заинтересованите страни от регулирането на процеса. За периода от 17 година, върху който този труд се фокусира, единствения напредък по отношение на овластяването на местната власт е отделянето на 50% от концесионната такса. Гражданските структури са напълно

изключени. Това от своя страна води до действия, които трудно биха могли да бъдат предвидени от останалите участници в процеса.

Както бе споменато по-рано подземните богатства по Конституция са изключителна държавна собственост. Следователно и решенията, свързани с тяхното управление се вземат единствено на централно равнище. По-голямата част от направените законодателни промени за периода са извършени с цел уеднаквяване с Европейското законодателство. Липсва информация за включване на заинтересованите страни (единственото изключение е информацията, според която с Българската минно-геоложка камара, така и с Конфедерацията на работодателите и индустриалците в България са съгласувани решенията за промяна в Методологията за изчисляването на концесионната такса).

Поради комплексния си характер, управлението на подземните богатства е регулирано чрез пет закона – Закон за подземните богатства, Закон за опазване на околната среда, Закон за биологичното разнообразие, Закон за защитените територии и Законът за концесиите. Към тях се прибавят Методологията за изчисляването на концесионната такса и Наредбата за специфичните изисквания за управление на минните отпадъци. Съществува и за Национална стратегия в минната индустрия, в която са заложили целите на национално равнище. Това прави разпределението на задачите и отговорностите сложно и затруднява трансфера на информация към местната управа и местното население.

За наблюдавания седемнайсет годишен период, предложения за промени в Закона за опазването на околната среда са постъпили 11 пъти. От тях са приети шест – една от 40 НС и пет през 41 НС. Целите на всичките промени са насочени към намаляването на административната тежест и гарантирането на качеството на осъществяване на мониторинг към онези дейности, които застрашават околната среда. В тази връзка е и наложено вето от президента Първанов, който цели да осигури пълен достъп до информация за гражданите. Предложените промени в Закона за подземните богатства са осем. За сметка на това само две от тях биват приети и обнародвани. За разлика от Закона за опазване на околната среда, тук три пъти се променя отговорното министерство. В първият вариант на Закона като органи на управлението са изброени Министерски съвет, Министерство на околната среда и водите, Министерство на промишлеността, Министерство на регионалното развитие и благоустройство и Комитета по енергетика. Сред изброените фигурира и съответният общински съвет, който бива изключен като такъв през 2008 година тъй като губи правото да

издава разрешителни за добив на строителни материали. През 2010 година всички отговорности се прехвърлят към Министерство на икономиката, енергетиката и туризма. Впоследствие след реструктурирането на последното, отговорността е съсредоточена в Министерство на енергетиката. Интересно е да се отбележи, че 12 години преди провеждането на референдума в Трън, на 30 май 2005 година в Народното събрание е внесено предложение за изменение на Закона, което да позволи добив единствено след провеждането на референдум, но то не среща подкрепа.

Въпреки притесненията на президента Първанов по отношение на достъпа до информация за инвестиционните предложения се оказва, че това не е основният проблем по темата. Съществува системно неразбиране както на гражданите, така и на местните власти по отношение на процедурата за издаване на разрешително. Съзнателно или не, често в изказванията си по отношение на инвестиционните предложения местните власти демонстрират непознаване на процедурата. Така Станислав Николов желае да се добита до жителите на Трън до въпроси, които не са в тяхната компетенция, Себихан Мехмед иска Здравното министерство да се произнесе за опасността за здравето на населението в Крумовград във връзка с добивната дейност, а общинските съветници на Брезник твърдят, че не разполагат с информация, която е публично достъпна от пет години.

И в трите случая прави впечатление, че информацията за събитията, свързани с инвестиционното предложение не стига до местните власти (съдейки от събраните документи). Въпреки ограничените им институционални правомощия и в трите случая фигурата на кмета излиза на преден план като решаваща за по-нататъшния развой на събитията. Дискусиите по време на събранията на общинския съвет са сведени до ограничените правомощия на местната власт (гласуване на бюджет на общината, обществени поръчки, заплати на служители).

Проследявайки историята на трите казуса, прави впечатление и че, независимо от правната рамка, най-големи затруднения инвеститорите изпитват по време на управлението на 40 НС. За периода 2005-2009 година представители както на Дънди Прешъс, така и на Омакс Сървисис изразяват своето възмущение по отношение на забавянето на разрешителни и отказът от комуникация от страна на компетентните органи.

В заключение, проблемите на институционалната рамка могат да бъдат разгледани на две нива. От една страна, изключването на заинтересовани страни от процеса, ограничаването

на тяхната намеса и регулирането на процесите единствено на централно ниво води до засилване на риска и затруднява възможността на останалите участници да преценят най-изгодната за тях алтернатива. Така девиантното поведение само на една от страните (в случая кмета на Трън) може да доведе до безвъзвратни промени.

Структурирана по този начин, регулаторната рамка не предоставя стимул за осведоменост на местното население. Остава усещането, че от тях нищо не зависи и съответно цената на сдобиване с информация относно проекти дейности в общината надхвърля очакваните ползи. Доказателство за това е и обемът на дискусиата за Трън, в сравнение с тази за Брезник и Крумовград.

На база казаното дотук, Хипотеза 3 следва да бъде приета. Не, защото институционалната рамка спомага за организирането на местни референдуми и дава правомощия на кмета на общината да се меси в добива на полезни изкопаеми. Причината се крие в създаването на силно волатилна среда, която води след себе си засилени нива на риск и несигурност зад всяка една алтернатива на заинтересованите страни. Това води и до засилената склонност на населението към запазване на настоящата ситуация. Така инициативата на кмета на Трън за организирането на местен референдум води след себе си до неочаквани последици за инвеститора, който в крайна сметка се оттегля от намеренията си.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящата дисертация е насочена към търсене на отговор защо в община Трън се стига до намеса на населението в инвестиционното предложение за добив на полезни изкопаеми, а подобен развой на събитията не се наблюдава в общините Брезник и Крумовград. Причини се търсят в социално-икономическите характеристики общините, особености на институционалната рамка и отразяването на общественото мнение по въпроса. Използвани са данни от общинските планове на общините и НСИ, законодателни предложения, новинарски статии и коментари в социални мрежи. Изборът на променливи се осланя на академичните изследвания на темата до момента.

Аргументи в полза на потенциалното влияние на социално-икономическата среда се срещат в трудовете на Сюгиаван и колектив (2016), Торас и Бойс (1997) и Апергис и Озтург (2015). Идеята е, че с нарастване на благосъстоянието на населението се засилва и интересът му към околната среда, съответно организирането на инициативи за нейното опазване биха

били по-вероятни. Представените данни в настоящото изследване и извършените клъстерни анализи не представят община Трън като по-особен случай. Нещо повече, резултатите за 2011, 2013 и 2017 година я поставят в един и същи клъстер с останалите общини, като за трите години тя не попада нито сред най-икономическите общини, нито сред най-изоставащите. По тази причина Хипотеза 1 на настоящата дисертация е отхвърлена, съответно причини за особения развой на събитията в общината не могат да се търсят в нейния социално-икономически профил. Трите общини са прекалено сходни, за да може отделните различия помежду им да доведът до сериозен аргумент в полза на тази хипотеза. Основното ограничение в доказването на Хипотеза 1 произтича от особеността на зависимата променлива. Наличието на един единствен случай на оттеглен инвеститор в следствие на гражданска намеса относно добива на златосъдържаща руда ограничава възможностите за количествено тестване на връзката между резултат и социално-икономически причини. Разширяването на обекта на гражданска намеса също ще доведе до увеличаване на случаите, в който се стига до прекратяване на инвестиционния проект – Стара Загора (2017), Бургас (2016), Генерал Тошево (2017). Допълнително проучване в тази посока може да се направи след като мините в Брезник и Крумовград влязат в експлоатация за по-дълъг период от време. Тогава може да се провери за различия в икономиките на общините и отношенията на гражданите към околната среда спрямо тези в Трън.

Следващата хипотеза в дисертацията е свързана с мнението на местното население и начините, по които казусите биват дискутирани в онлайн пространството. Аргументът е свързан с усещането на населението за риск от развитие на добиваната дейност, от една страна, и популярността на казуса, от друга. По отношение на колективния риск, резултатите от дисертацията кореспондират с резултатите на (Словик, 1987) и Ленард Съолберг (2000; 2004), които свързват проектите, свързани с намеса в природата и заниженото доверие в институциите като основни фактори, които увеличават усещането за риск сред населението. Въпреки, че тези изводи са особено полезни от гледна точка на формирането на политиките по отношение на подобни проекти, те не доказват Хипотеза 2 на настоящото изследване. Причината е, че не се наблюдава разлика в усещането за риск при коментарите относно Трън, Брезник и Крумовград – по това отношение те са по-скоро идентични. Последващ анализ в този случай може да бъде съсредоточен върху категоризирането на различни проекти с потенциално негативно влияние върху околната

среда на база на мнението на местното население. Подобен тип анализ ще допринесе и за развитието на „не и в задния ми двор“ парадигмата. Засиленото усещане за риск води до увеличаване на възможността да бъде наблюдавано отклонение на запазване на статуквото (status quo bias) (Самуелсън и Зекхаузер, 1988). То от своя страна може да се опише и като резултат от ниското ниво на доверия към управляващия орган, който традиционно трябва да носи тази отговорност (Чобанов и колектив, 2019). Резултатите от тестването на Хипотеза 2 са ограничени от периода на събиране на информация. За по-всеобхватен анализ е необходимо проучване сред населението от периода преди старта на проучвателната дейност, до излизането на ОВОС.

Разминавания между трите казуса се наблюдават, когато бъде разгледана тяхната популярност и най-популярните изрази, свързани с темата. Първо, интересът към мина „Злата“ не е инициран от местното население, а следва предаването в медиите на конкретни събития от етапа на реализиране на инвестиционното предложение. Така за Крумовград двигателите, които задвижват интереса в интернет към казуса са забавянето на решението по ОВОС от страна на министъра на околната среда и произнасянето на ВАС. За Брезник подобни събития са закупуването на Трейс Рисорсиз от Асарел Медет и обсъждането на ОВОС през 2013 година. Най-много коментари относно Трън се появяват в деня на референдума. Следователно при липса на национално рамкиран проблем относно реализирането на проекта, както е в случая с „Милин камък“ дискусиата се ограничава единствено на местно ниво. Ако конфликтът относно мина „Злата“ е по-различен с нещо, спрямо другите два то е, че покрай него е засегната темата за прякото гражданско участие на местно равнище.

Отхвърлянето на първите две хипотези оставя особеностите на институционалната рамка като възможно обяснение за особения развой на събитията в Трън. За доказването на третата хипотеза е използвана наличната литература по отношение на човешкия избор на индивидуално и колективно ниво, разпределението на риска и формирането на институционална рамка, която да зададе правилата за действие при добив на природни ресурси. Действащата нормативна рамка не предполага равномерно разпределение на решения и отговорности между местна и централна власт и изцяло е изключила местни организации от управлението на процеса. По този начин са нарушени три от правилата на Елинор Остром (1990) за ефективно управление на природни ресурси. Поведението на

министъра на околната среда през 2006 година и на кмета на Трън през 2016 година пък са доказателство за превес на индивидуални и нерегламентирани поведения спрямо институционализирани такива. Тези събития кореспондират с теорията на обществения избор, според която общите решения са сбор от индивидуални предпочитания и теорията за избора под диктатура на Ароу (1951), според която колективното решение винаги ще бъде резултат от наложеното мнение на една част от всички участници.

Следващият проблем свързан с регламентирането на отношенията между заинтересованите страни при реализиране на проекти за добив на полезни изкопаеми е свързан с разпределението на риска. Така след обявяването на резултатите от референдума в Трън, който се състои най-вече поради волята на кмета, той подава оставка. Съответно лицето, което е взело решението няма да заема същата позиция, когато последствията бъдат реализирани. Подобна възможност допълнително влияе на склонността да бъдат избирани по-рискови алтернативи при колективни решения.

Откритите проблеми в настоящата институционална рамка по отношение на управлението на природните ресурси не могат да обяснят защо точно в община Трън се стига до местен референдум. Те по-скоро обясняват защо решение, взето на индивидуално равнище може да има последствия за всички останали заинтересовани страни. По тази причина Хипотеза 3 е защитена, не защото настоящата институционална рамка е благоприятна за развитие на организиране на граждански инициативи, а защото не разполага с механизми които да стимулират доверието между отделните заинтересовани страни. Съответно всяко индивидуално решение, което стимулира запазването на статуквото (*status quo bias*) ще има предимство пред останалите алтернативи. Задачата пред бъдещите изследвания е свързана с открояването на тези институционални механизми, които биха довели до промяна в отношението на гражданите на общините към риска и засилването на доверието към съществуващата рамка.

СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ

1. Икономиката на общественото участие е разгледана като поредица от решения, които заинтересованите страни взимат по отношение на управлението на общи ресурси;

2. Управлението на общи ресурси е разгледано като следствие от взети колективно решения, които от своя страна са представени като функция на индивидуалните предпочитания на отделните участници;
3. Следвайки така зададената теоретична рамка са изведени тези фактори, които най-често се споменават като решаващи за обществената намеса по въпроси с инвестиционно значение (в конкретния случай експлоатацията на подземни богатства);
4. Избрани са индикатори, които да могат до най-голяма степен предвид ограниченията на изследването, да пресъздадат избраните фактори в емпирична среда;
5. Избрана е методология за тестване на хипотезите на настоящото изследване, която да съответства на избраните индикатори;
6. Отхвърлена е хипотезата, че гражданската намеса в инвестиционните предложения за добив на златосъдържаща руда може да се обясни с социално-икономическите характеристики на общността;
7. Отхвърлена е хипотезата, че гражданската намеса в инвестиционните предложения за добив на златосъдържаща руда може да се обясни с начина, по който обществените нагласи са представени в медийното пространство;
8. Доказано е, че гражданската намеса в инвестиционните предложения за добив на златосъдържаща руда е по-скоро следствие от зададената икономическа рамка, която в своята формална част изключва част от заинтересованите страни от процеса.
9. Открити са пропуски в настоящата (към 2021 година) регулаторна рамка, която урежда отношенията между участниците в процеса по управление на подземните богатства;

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

Съ-авторство в публикация Красен Станчев, Любомира Димитрова, Димитър Чобанов, Красемир Лаков, Калина Маринова, Икономически анализ на разходи, предизвикани от забавяне или отмяна на процедури, проекти и инвестиционни намерения, включително пропуснати ползи от обжалване и нереализиране на проекти в областта на опазването на околната среда за периода от 1 януари 2007 г. до 31 януари 2018 г, Преглед на стопанската политика, брой:904, 2018, стр.:1-120 https://ime.bg/var/images/Costs-of-delays-in-environment-protection_final_v5.pdf

Публикация на тема „Управление на общите ресурси – преглед на развитието на теоретичната рамка“ в юбилеен сборник по повод 60-годишнината на доц. Милена Стефанова, 2019

Публикация на тема „Икономически предпоставки за отношението към околната в общините Крумовград, Брезник и Трън“ към Докторантски четения 3/ 2019

Публикация на тема „Приложение на изкуствения интелект в анализа на публичното мнение – доказателства от медийната дискусия по повод местния референдум в община Трън“ в сборник към Трета Международна Конференция по Публична администрация, 2019

Публикация на тема: „The economy of Bulgarian Districts and its effect on environmental performance?“ публикувана в сборник The challenges of analyzing social and economic processes in the 21st Century, 2019, University of Szeged Faculty of Economics and Business Administration, 2020

Съ-авторство в публикация : Красен Станчев, Димитър Чобанов, Любомира Димитрова, Икономика на природните бедствия: закономерности, държавен бюджет и възможности за

приспособяване и реакция., Демократичност, децентрализация, управление,
редактор/и:Елена Калфова, Симеон Петров , издателство: СУ, 2019, Ref, PhD

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

Apergis, Nicholas, and Ilhan Ozturk. "Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis in Asian countries." *Ecological Indicators* 52 (2015): 16-22.

Arrow, Kenneth J. "Information and Economic Behavior." no. 14 (1973).

Arrow, Kenneth J., and Robert C. Lind. "Uncertainty and the Evaluation of Public Investment Decisions." *Journal of Natural Resources Policy Research* 6, no. 1 (2014): 54-75.

Arrow, Kenneth Joseph. *Social Choice and Individual Values*. 1951.

Bicchieri, Cristina, and Yoshitaka Fukui. "The Great Illusion: Ignorance, Informational Cascades, and the Persistence of Unpopular Norms." *Business Ethics Quarterly* 9, no. 1 (1999): 89-121.

Blomquist, William, and Elinor Ostrom. "Institutional Capacity And The Resolution Of A Commons Dilemma." *Review of Policy Research* 5, no. 2 (1985): 383-394.

Buchanan, James M. "Individual Choice in Voting and the Market." *Journal of Political Economy* 62, no. 4 (1954): 334-343.

Buchanan, James M., and Viktor J. Vanberg. "The Market as a Creative Process." *Economics and Philosophy* 7, no. 2 (1991): 167-186.

Chwe, Michael Suk-Young. "Structure and strategy in collective action." *American Journal of Sociology* 105, no. 1 (1999): 128-156.

Demsetz, Harold. "Toward a Theory of Property Rights." *The American Economic Review*, 1974: 163-177.

Georgiev, Georgi, Valentin Zhikov, Kiril Simov, Petya Osenova, and Preslav Nakov. "Feature-Rich Part-of-speech Tagging for Morphologically Complex Languages: Application to Bulgarian." *Proceedings of the 13th Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics*. 2012. 492-502.

Giuliano, Aristide, Filomena Gioiella, Daniele Sofia, and Nicoletta Lotrecchiano. "A Novel Methodology and Technology to Promote the Social Acceptance of Biomass Power Plants Avoiding Nimby Syndrome." *Chemical engineering transactions* 67 (2018): 307-312.

Hicks, J. R., and R. G. D. Allen. "A Reconsideration of the Theory of Value. Part I." *Economica* 1, no. 1 (1934): 52.

Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. "Prospect theory: analysis of decision under risk." *Econometrica* 47, no. 2 (1979): 263-291.

Kapukaranov, Borislav, and Preslav Nakov. "Fine-grained sentiment analysis for movie reviews in Bulgarian." *Proceedings of the International Conference Recent Advances in Natural Language Processing*. 2015. 266-274.

Olson, Mancur. "The logic of collective action :public goods and the theory of groups." 1971.

Ostrom, Elinor. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. 1990.

Ostrom, Vincent. "Public Choice Theory: A New Approach to Institutional Economics." *American Journal of Agricultural Economics* 57, no. 5 (1975): 844-850.

- Raychev, Veselin, Martin T. Vechev, and Eran Yahav. "Automatic Synthesis of Deterministic Concurrency." *International Static Analysis Symposium*. 2013. 283-303.
- Robbins, Lionel. *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. 1984.
- Samuelson, William F., and Richard J. Zeckhauser. "Status quo bias in decision making." *Journal of Risk and Uncertainty* 1, no. 1 (1988): 7-59.
- Schlager, E., and Elinor Ostrom. "Property rights regimes and natural resources: A conceptual analysis." *Land Economics* 68, no. 3 (1992): 249-262.
- Schumpeter, Joseph A., and Richard Swedberg. "On The Concept of Social Value : Reprinted from Quarterly Journal of Economics, Feb. 1909, 213–232." 2017: 1-20.
- Seidman, Karl F. *Economic Development Finance*. 2004.
- Sen, Amartya. "The Possibility of Social Choice." *The American Economic Review* 89, no. 3 (1999): 349-378.
- Sjoberg, Lennart. "Explaining risk perception: an empirical evaluation of cultural theory." *Risk Decision and Policy* 2, no. 2 (1997): 113-130.
- Sjöberg, Lennart. "The Different Dynamics of Personal and General Risk." *Risk Management* 5, no. 3 (2003): 19-34.
- Sjöberg, Ola. "The Role of Family Policy Institutions in Explaining Gender-Role Attitudes: A Comparative Multilevel Analysis of Thirteen Industrialized Countries." *Journal of European Social Policy* 14, no. 2 (2004): 107-123.
- Slovic, Paul. "Perception of risk." *Science* 236, no. 4799 (1987): 280-285.
- Sugiawan, Yogi, and Shunsuke Managi. "The environmental Kuznets curve in Indonesia: Exploring the potential of renewable energy." *Research Papers in Economics*, 2016.

Станчев, Димитрова, Чобанов, Лаков, Маринова. „Икономически анализ на разходи, предизвикани от забавяне или отмяна на процедури, проекти и инвестиционни намерения, включително пропуснати ползи от обжалване и нереализиране на проекти в областта на опазването на околната среда.“ Преглед на стопанската политика, брой: 904 стр: 1-120, София, 2018.